ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

HUDUDLARDA KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISHDA MAVJUD IMKONIYATLAR VA ZAXIRALARDAN FOYDALANISH ISTIQBOLLARI (QASHQADARYO MISOLIDA)”

Avazmurodov Muqumjon Zafar o‘g‘li
O‘zbekiston Respublikasi
Bank-moliya akademiyasi magistranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.23951220

Annotatsiya. Ushbu maqolada Qashqadaryo viloyati misolida kambag‘allikni qisqartirishda hududning mavjud imkoniyatlari va ichki zaxiralaridan samarali foydalanish istiqbollari tahlil qilinadi. Aholi daromadlarini oshirish va barqaror bandlikni ta’minlashda kichik biznes, qishloq xo‘jaligi, mahsulotlarni qayta ishlash, turizm hamda xizmatlar sohasining imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Tomorqa yerlaridan foydalanish samaradorligini oshirish, yoshlar va xotin-qizlarning iqtisodiy faolligini kengaytirish, kasbga tayyorlash hamda mahallalar infratuzilmasini rivojlantirish masalalari yoritiladi. Hududiy xususiyatlarni hisobga olgan holda tadbirkorlik tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash va ijtimoiy yordamni oilalarning daromad topish imkoniyatlarini kengaytirish bilan uyg‘unlashtirish bo‘yicha takliflar ilgari suriladi.
Kalit so‘zlar: kambag‘allikni qisqartirish, Qashqadaryo viloyati, hududiy rivojlanish, iqtisodiy imkoniyatlar, ichki zaxiralar, aholi daromadlari, barqaror bandlik, kichik biznes, tomorqa xo‘jaligi, turizm, ijtimoiy himoya.

Abstract. This article analyzes the prospects of effective use of the existing opportunities and internal reserves of the region to reduce poverty on the example of Kashkadarya region. The possibilities of small business, agriculture, product processing, tourism and services are considered to increase the income of the population and ensure stable employment. The issues of improving the efficiency of the use of farm lands, expanding the economic activity of young people and women, training for professions, and developing the infrastructure of neighborhoods will be covered. Taking into account the regional characteristics, proposals are put forward to support business initiatives and to combine social assistance with the expansion of income opportunities for families.
Key words: poverty alleviation, Kashkadarya region, regional development, economic opportunities, internal reserves, population income, stable employment, small business, real estate, tourism, social protection.

Kirish: Hududlarda kambag‘allikni qisqartirish aholining barqaror daromad manbalariga ega bo‘lishi, mehnat bozoridagi imkoniyatlardan foydalanishi va iqtisodiy faoliyatda ishtirok etishi uchun zarur sharoitlarni yaratishni talab etadi. Bu jarayonda har bir hududning tabiiy resurslari, ishlab chiqarish salohiyati, mehnat resurslari va infratuzilma imkoniyatlarini hisobga olish muhimdir. Qashqadaryo viloyatida qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini yetishtirish va qayta ishlash, kichik biznes, turizm hamda xizmatlar sohasini rivojlantirish aholi bandligi va daromadlarini oshirishning istiqbolli yo‘nalishlari hisoblanadi. Mazkur imkoniyatlarning kambag‘allikni qisqartirishga ta’siri esa aholining moliyaviy resurslar, kasbiy bilimlar va mahsulot sotish bozorlariga kirish darajasiga bog‘liq. Shu bois hududdagi mavjud zaxiralarni aniqlash, ulardan foydalanishga to‘sqinlik qilayotgan omillarni baholash hamda mahallalarning ixtisoslashuviga mos iqtisodiy tashabbuslarni qo‘llab-quvvatlash dolzarb ahamiyat kasb

etadi. Ushbu maqolaning maqsadi Qashqadaryo viloyatida kambag‘allikni qisqartirishga xizmat qiluvchi imkoniyat va zaxiralarni tahlil qilish hamda ulardan samarali foydalanish yuzasidan amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. O‘zbekiston olimlarining “O‘zbekistonda kambag‘allikni aniqlash va qisqartirish davlat siyosati darajasida” nomli maqolasida kambag‘allikning kelib chiqish sabablari, uni o‘lchash mezonlari va kamaytirish vositalari o‘rganilgan. Tadqiqotda kambag‘allik chegaralarini aniqlash, hududiy tafovutlarni baholash hamda bandlikni kengaytirish masalalari o‘zaro bog‘liqlikda yoritilgan. Kasbga tayyorlash, kasanachilikni rivojlantirish, tomorqalardan foydalanishda mikroklasterlarni tashkil etish va mahsulot sotishga ko‘maklashish bo‘yicha takliflar berilgan. Mazkur yondashuvdan Qashqadaryoda tomorqa, mehnat resurslari va mahalliy ishlab chiqarish imkoniyatlarini birgalikda baholash uchun foydalanish mumkin. Biroq takliflarning viloyat sharoitidagi samaradorligini alohida empirik tekshirish talab etiladi (Mustafaqulov et al., 2020).

Oilalar darajasidagi kambag‘allik omillari “Oilalarda kambag‘allikni qisqartirish omillari” nomli maqolada tizimli tahlil, statistik kuzatish va guruhlash usullari orqali o‘rganilgan. Unda oilalarning daromad manbalari, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, inson kapitalini rivojlantirish va hududlar o‘rtasidagi farqlar muhokama qilingan. Tadqiqotda turli yosh, jins va yashash joyiga mansub aholi guruhlarida kambag‘allik sabablari farqlanishi ta’kidlangan. Qashqadaryo uchun ushbu ishning ahamiyati oilalarni bir xil yordam shakli bilan qamrab olish o‘rniga, ularning mehnat salohiyati va daromad topishiga to‘sqinlik qilayotgan sharoitlarni alohida aniqlash zarurligida namoyon bo‘ladi. Maqola asosan tavsifiy tahlilga tayanganligi sababli omillarning ta’sir kuchini qo‘shimcha baholash zarur (Mahmudov, 2021).

O‘zbekistonda bandlik va kambag‘allik o‘rtasidagi bog‘liqlik “Занятость как важнейший фактор сокращения бедности в Узбекистане” nomli tadqiqotda ko‘rib chiqilgan. Unda unumli yollanma mehnat, ish haqi va oilalar farovonligi o‘rtasidagi munosabatlar tahlil qilinib, xizmatlar sohasi, kichik biznes hamda kasanachilikning bandlikni kengaytirishdagi imkoniyatlari asoslangan. Barcha fuqarolarning tadbirkorlik bilan muvaffaqiyatli shug‘ullanish imkoniyati bir xil emasligi qayd etilib, mehnat daromadlarini oshirishga e’tibor qaratilgan. Ushbu xulosadan Qashqadaryoda kambag‘allikni qisqartirish dasturlarini ishlab chiqishda foydalanish mumkin: tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash bilan birga, barqaror va munosib haq to‘lanadigan yollanma ish o‘rinlarini yaratish ham baholanishi lozim (Mukhammedov va Iskhakova, 2023).

Rossiya olimlarining “Бедность российских профессионалов: распространенность, причины, тенденции” nomli maqolasida malakali mutaxassislar orasidagi kambag‘allikning tarqalishi va sabablari o‘rganilgan. Natijalar kambag‘allik xavfi ta’lim va malakadan tashqari, yashash joyi, faoliyat sohasi, hududiy ish haqi tafovutlari hamda oiladagi boqimandalik yuklamasi bilan bog‘liqligini ko‘rsatgan. Tadqiqotning muhim jihati ish bilan band bo‘lishning o‘zi oilani kambag‘allikdan himoyalash uchun yetarli bo‘lmasligini ochib berishidir. Bundan Qashqadaryo sharoiti uchun chiqariladigan xulosa shuki, yangi ish o‘rinlarini baholashda ularning soni bilan bir qatorda ish haqi, barqarorligi va oilaning ehtiyojlarini qoplash imkoniyati ham hisobga olinishi kerak (Tikhonova va Slobodenyuk, 2022).

Rossiyadagi chuqur kambag‘allik “Глубокая бедность в России: специфика объективного и субъективного положения и запросы к социальной политике” nomli maqolada monetar va nomonetar mezonlar asosida tadqiq etilgan. So‘rov ma’lumotlari yordamida daromad bo‘yicha eng kambag‘al guruh bilan o‘z holatini eng salbiy baholaydigan guruh doimo bir xil emasligi aniqlangan. Mahalliy mehnat bozoridagi cheklovlar, oilaning boqimandalik yuklamasi, tibbiy xizmatlardan foydalanish qiyinchiliklari va beqaror bandlikning ahamiyati ko‘rsatilgan. Ushbu yondashuv Qashqadaryoda ehtiyojmand oilalarni aniqlashda daromad ma’lumotlarini sog‘liq, parvarish majburiyatlari va bandlik sharoitlariga oid ko‘rsatkichlar bilan to‘ldirish uchun metodologik asos bo‘la oladi (Slobodenyuk, 2019).

Yevropadagi rivojlanish iqtisodiyoti tadqiqotlari doirasida tayyorlangan “Labor Markets and Poverty in Village Economies” maqolasida Bangladesh qishloqlaridagi eng kambag‘al ayollarga chorva aktivlari va kasbiy ko‘nikmalar berish dasturi baholangan. Yetti yillik kuzatuvni qamrab olgan tasodifiy nazoratli tajriba bunday yordam ayollarning mavsumiy, past daromadli mehnatdan chorvachilik faoliyatiga o‘tishiga ko‘maklashganini ko‘rsatgan. Daromad va aktivlardagi o‘sish uzoqroq muddatda ham saqlangan. Qashqadaryo uchun bundan chiqariladigan xulosa ishlab chiqarish vositalarini taqdim etishni amaliy o‘qitish bilan birlashtirish maqsadga muvofiqligidir. Bunday dasturni joriy etishdan oldin mahalliy yem-xashak ta’minoti, veterinariya xizmatlari va mahsulot bozorini baholash talab etiladi (Bandiera et al., 2017).

London iqtisodiyot maktabi bilan bog‘liq xalqaro tadqiqot guruhi tayyorlagan “Why Do People Stay Poor?” maqolasida kambag‘allikning uzoq davom etishida boshlang‘ich aktivlar yetishmasligining roli tekshirilgan. Bangladeshdagi olti mingta kambag‘al uy xo‘jaligining o‘n bir yillik ma’lumotlari kambag‘allik tuzog‘i mavjudligi haqidagi yondashuvni qo‘llab-quvvatlagan. Muayyan boshlang‘ich aktivlar darajasidan yuqoriga chiqqan oilalar daromadliroq faoliyatga o‘tib, aktivlarini ko‘paytirgan. Ushbu natijani Qashqadaryoga tatbiq etishda oilaga beriladigan yordamning ishlab chiqarishni boshlash uchun yetarliligini hisoblash muhim. Tadqiqotda aniqlangan aktivlar chegarasini esa boshqa hududga bevosita ko‘chirish mumkin emas, chunki xarajatlar va bozor sharoitlari farqlanadi (Balboni et al., 2022).

Oksford universitetida yoritilgan “General Equilibrium Effects of Cash Transfers: Experimental Evidence from Kenya” tadqiqotida pul transfertlarining yordam oluvchi oilalar va mahalliy iqtisodiyotga ta’siri baholangan. Keniyaning tasodifiy tanlangan qishloqlarida o‘tkazilgan tajribada transfertlar oluvchilarning iste’moli va aktivlari oshgani, yordam olmagan ayrim uy xo‘jaliklari hamda korxonalarda ham ijobiy natijalar kuzatilgani aniqlangan. Bu mahalliy talab orqali yordamning bilvosita ta’siri yuzaga kelishini ko‘rsatadi. Qashqadaryo uchun mazkur natija ijtimoiy yordam dasturlarini mahalliy mahsulot va xizmatlar taklifi bilan bog‘liq holda baholash zarurligini anglatadi. Biroq tajribada hisoblangan iqtisodiy ko‘paytiruvchi qiymatini viloyat uchun tayyor koeffitsiyent sifatida qo‘llash asosli emas (Egger et al., 2022).

Osiyo olimlarining “Spatio-temporal patterns of rural poverty in China and targeted poverty alleviation strategies” nomli maqolasida Xitoy qishloqlaridagi kambag‘allikning hududiy joylashuvi, vaqt davomida o‘zgarishi va uni shakllantiruvchi omillar o‘rganilgan. Tadqiqotda kambag‘al aholining muayyan hududlarda to‘planishi va vaqtinchalik kambag‘allikka tushib qolishda kasallikning ahamiyati ko‘rsatilgan. Shuningdek, kambag‘allikni qisqartirish choralarini hududiy xususiyatlarga moslashtirish zarurligi ilgari surilgan. Ushbu ish Qashqadaryoda tuman va mahallalarni umumiy viloyat ko‘rsatkichlari orqali baholashni hududiy tahlil bilan to‘ldirishga asos beradi. Amaliy jihatdan bunday yondashuv transport, xizmatlar va ishlab chiqarish imkoniyatlari cheklangan mahallalarni aniqlashga yordam berishi mumkin (Liu et al., 2017).

Xitoy olimlarining “The effects of social security expenditure on reducing income inequality and rural poverty in China” nomli maqolasida 1978–2018-yillardagi milliy statistik ma’lumotlar kointegratsion tahlil yordamida o‘rganilgan. Tadqiqot ijtimoiy ta’minot xarajatlari qishloqdagi mutlaq kambag‘allikning kamayishi bilan bog‘liqligini, biroq shahar va qishloq daromadlari o‘rtasidagi tafovutni bartaraf etish imkoniyati cheklanganligini ko‘rsatgan. Bu natijalar kambag‘allikni kamaytirish va hududiy tengsizlikni qisqartirishning o‘zaro bog‘liq, ammo farqli vazifalar ekanini anglatadi. Qashqadaryoda ijtimoiy yordamning natijadorligini baholashda uni bandlik, infratuzilma va ishlab chiqarish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan choralar bilan birgalikda ko‘rib chiqish foydali bo‘ladi (Yu va Li, 2021).

AQSh olimlarining “The Opportunity Atlas: Mapping the Childhood Roots of Social Mobility” nomli ishining 2018-yilgi tadqiqot versiyasida bolalikda yashalgan hudud bilan voyaga yetgandagi iqtisodiy

natijalar o‘rtasidagi bog‘liqlik o‘rganilgan. Keng qamrovli ma’muriy ma’lumotlar asosida bir-biriga yaqin hududlarda ulg‘aygan bolalarning kelajakdagi daromadlari sezilarli farqlanishi ko‘rsatilgan. Ish o‘rinlari o‘sishi kabi an’anaviy hududiy ko‘rsatkichlar avlodlararo iqtisodiy imkoniyatlarni to‘liq ifodalamasligi aniqlangan. Qashqadaryo uchun bundan chiqariladigan metodologik xulosa mahallalar rivojlanishini joriy bandlik bilan birga, bolalarning ta’limi va kelajakdagi daromad topish imkoniyatlari orqali ham baholash zarurligidir (Chetty et al., 2018).

AQShda amalga oshirilgan “A Unified Welfare Analysis of Government Policies” nomli tadqiqotda ta’lim, sog‘liqni saqlash, kasbiy tayyorgarlik, ijtimoiy sug‘urta va transfertlarga oid 133 ta siyosiy o‘zgarish qiyosiy baholangan. Davlat mablag‘larining farovonlikka marjinal qiymati usuli yordamida dasturlarning aholiga foydasi va davlat budjetiga uzoq muddatli sof xarajatlari taqqoslangan. Natijalar kam daromadli oilalar farzandlarining ta’limi va sog‘lig‘iga investitsiyalar yuqori ijtimoiy qaytim berishi mumkinligini ko‘rsatgan. Ushbu yondashuv Qashqadaryoda mavjud zaxiralardan foydalanishni baholashga inson kapitalini ham kiritish, loyihalarni esa qisqa muddatli daromad bilan birga uzoq muddatli natijalari bo‘yicha taqqoslash uchun asos bo‘la oladi (Hendren va Sprung-Keyser, 2020).

Adabiyotlar sharhi kambag‘allikni qisqartirishda barqaror bandlikni ta’minlash, inson kapitalini rivojlantirish, ishlab chiqarish aktivlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish va manzilli ijtimoiy himoyani uyg‘unlashtirish muhimligini ko‘rsatadi. Tadqiqotlardan kelib chiqadigan umumiy xulosa shuki, hududda resurslar mavjudligining o‘zi yetarli bo‘lmay, ehtiyojmand oilalarning ulardan daromad olish imkoniyati ham ta’minlanishi zarur. Qashqadaryo viloyatida mazkur yondashuvlarni qo‘llash tomorqa xo‘jaligi, agroqayta ishlash, turizm va xizmatlar sohasidagi zaxiralarni mahallalarning ixtisoslashuvi hamda oilalarning mehnat salohiyatiga muvofiq ishga solishni talab etadi. Shu asosda hududiy dasturlarning samaradorligini ajratilgan mablag‘lar yoki tashkil etilgan ish o‘rinlari soni bilan birga, oilalar real daromadining o‘sishi, bandlikning barqarorligi va kambag‘allikka qaytish xavfining kamayishi orqali baholash maqsadga muvofiqdir.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot metodologiyasi hududiy rivojlanish va kambag‘allikni qisqartirish o‘rtasidagi bog‘liqlikni tizimli o‘rganishga asoslanadi. Tadqiqot obyekti sifatida Qashqadaryo viloyatining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish jarayonlari, predmeti sifatida esa mavjud imkoniyatlar va ichki zaxiralardan foydalanish orqali aholi daromadlarini oshirish mexanizmlari tanlangan. Axborot bazasini Milliy statistika qo‘mitasi, Qashqadaryo viloyati statistika boshqarmasi va Jahon bankining ochiq ma’lumotlari hamda mavzuga oid ilmiy adabiyotlar tashkil etadi. Ilmiy yondashuvlarni o‘rganishda 2017–2025-yillarda chop etilgan tadqiqotlardan, kambag‘allik dinamikasini baholashda esa 2021–2025-yillarga oid rasmiy ko‘rsatkichlardan foydalaniladi.

Tahlil jarayonida qiyosiy tahlil, statistik taqqoslash, umumlashtirish va mantiqiy tahlil usullari qo‘llaniladi. Qashqadaryo viloyatidagi kambag‘allik darajasi respublika ko‘rsatkichlari bilan yillar kesimida taqqoslanib, o‘zgarishlar foiz punktlarida, boshlang‘ich davrga nisbatan qisqarish esa foizlarda hisoblanadi. Hududning iqtisodiy imkoniyatlarini baholashda qishloq xo‘jaligi, sanoat va xizmatlar sohasining rivojlanish ko‘rsatkichlari o‘rganiladi. Ushbu taqqoslashlar iqtisodiy rivojlanish va kambag‘allik dinamikasini birgalikda tavsiflashga xizmat qiladi. Biroq umumlashtirilgan statistik ma’lumotlar asosida alohida tarmoq yoki dasturning kambag‘allikka sababiy ta’siri haqida qat’iy xulosa chiqarilmaydi.

Mavjud imkoniyat va zaxiralardan foydalanish istiqbollari resurslarning mavjudligi, ehtiyojmand aholining ulardan foydalanish imkoniyati, bozor talabi, infratuzilma ta’minoti hamda barqaror daromad yaratish salohiyati mezonlari asosida sifat jihatidan baholanadi. Tomorqa xo‘jaligi, agroqayta ishlash, turizm, kichik biznes va kasbiy tayyorgarlikka oid takliflar mazkur mezonlar orqali asoslanadi. Tavsiyalarni shakllantirishda xalqaro tadqiqotlar natijalarini Qashqadaryoning mahalliy sharoitlariga

moslashtirishga e'tibor qaratiladi. Tadqiqotning cheklovi uy xo'jaliklari darajasidagi birlamchi ma'lumotlar va alohida loyihalar natijalariga oid batafsil kuzatuvlarning mavjud emasligidir. Shu sababli ilgari surilgan takliflar kelgusida mahallalar kesimidagi kuzatuvlar va tajriba loyihalari orqali tekshirilishi lozim.

Tahlil va natijalar. Qashqadaryo viloyatida kambag'allikni qisqartirish imkoniyatlarini baholash hududiy iqtisodiyotning o'sishi bilan aholining ushbu o'sish natijalaridan foydalanish darajasini birgalikda tahlil qilishni talab etadi. Ishlab chiqarish va xizmatlar hajmining kengayishi daromadlar oshishi uchun iqtisodiy asos yaratadi. Uning oilalar farovonligiga ta'siri esa yaratilayotgan ish o'rinlarining sifati, mehnatga haq to'lash darajasi, tadbirkorlik faoliyatining rentabelligi va mahalliy bozorlarga kirish imkoniyatlari orqali yuzaga chiqadi. Shu sababli 2019–2025-yillardagi rivojlanish jarayonlari yalpi hududiy mahsulot, tarmoqlar o'sishi, ishsizlik va aholi daromadlari ko'rsatkichlari asosida o'rganildi.

Tahlilning davriy chegaralarini belgilashda statistik qatorlarning taqqoslanuvchanligi hisobga olindi. Milliy statistika qo'mitasining minimal iste'mol xarajatlariga asoslangan kambag'allik qatori 2021-yildan boshlanadi. Shuning uchun 2019–2020-yillar uchun ushbu qatorga mos kelmaydigan baholar kiritilmadi. Iqtisodiy faollik, daromad va ishsizlik ko'rsatkichlari esa to'liq 2019–2025-yillar kesimida berildi. Bunday yondashuv turli metodologiyalar asosida hisoblangan ko'rsatkichlarni yagona dinamik qator sifatida talqin qilishning oldini oladi.

1-jadval

Qashqadaryo viloyatining iqtisodiy rivojlanishi va mavjud salohiyatidan foydalanishni tavsiflovchi ko'rsatkichlar

Ko'rsatkich	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Yalpi hududiy mahsulot, joriy narxlarda, mlrd so'm	39 011,2	42 298,6	51 181,1	59 822,3	71 425,0	83 950,0	98 783,4
Yalpi hududiy mahsulotning real o'sishi, %	2,0	2,0	7,7	6,7	5,5	5,9	6,8
Aholi jon boshiga yalpi hududiy mahsulotning real o'zgarishi, %	−0,1	0,1	5,7	4,4	3,2	3,6	4,5
Taqqoslash uchun O'zbekiston YAIMining real o'sishi, %	6,8	1,6	8,2	6,1	6,3	6,7	7,7
Sanoat ishlab chiqarishining o'zgarishi, %	−6,3	2,9	15,4	10,1	7,4	8,0	7,2
Qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi ishlab chiqarishining o'sishi, %	1,2	4,0	2,2	3,7	3,8	4,2	4,3
Ko'rsatilgan bozor xizmatlari hajmi, joriy narxlarda, mlrd so'm	15 822,4	17 876,8	22 738,1	28 633,8	35 747,4	43 857,6	54 118,0
Bozor xizmatlari hajmining real o'sishi, %	11,2	1,6	15,2	11,7	9,1	10,0	13,6
Aholi jon boshiga bozor xizmatlari hajmi, ming so'm	4 873,3	5 404,3	6 743,5	8 310,9	10 151,2	12 182,7	14 713,6

Manba: Milliy statistika qo'mitasining SIAT ma'lumotlari, Qashqadaryo viloyati statistika boshqarmasining makroiqtisodiy ko'rsatkichlari hamda muallif hisob-kitoblari.

Birinchi jadval hudud iqtisodiyotining nominal hajmi sezilarli kengayganini ko'rsatadi. Yalpi hududiy mahsulot 2019-yildagi 39 011,2 mlrd so'mdan 2025-yilda 98 783,4 mlrd so'mga yetib, joriy narxlarda 2,53 barobar oshgan. Ushbu nisbatni ishlab chiqarishning real hajmi shuncha marta ko'paygani sifatida talqin qilish mumkin emas. Yillik real o'sish indekslarini zanjirli ko'paytirish asosidagi hisob-kitobga ko'ra,

2025-yilda real yalpi hududiy mahsulot hajmi 2019-yil darajasidan taxminan 39,9 foiz yuqori bo‘lgan. Demak, hududiy imkoniyatlarni baholashda nominal hajmlar bilan birga narxlar ta’siridan tozalangan ko‘rsatkichlarga tayanish zarur.

Iqtisodiy o‘sishning aholi farovonligi uchun ahamiyatini jon boshiga hisoblangan ko‘rsatkichlar aniqroq ifodalaydi. Viloyatda 2019-yilda yalpi hududiy mahsulot 2 foiz oshgan bo‘lsa-da, uning aholi jon boshiga real hajmi 0,1 foiz kamaygan. 2020-yilda ham jon boshiga o‘sish atigi 0,1 foizni tashkil etgan. Keyingi davrda vaziyat yaxshilanib, 2021–2025-yillarda ushbu ko‘rsatkich har yili ijobiy bo‘lgan. Zanjirli hisob-kitob bo‘yicha 2025-yilda aholi jon boshiga real yalpi hududiy mahsulot 2019-yilga nisbatan taxminan 23,4 foiz oshgan. Bu natija umumiy ishlab chiqarishning kengayishi bilan bir qatorda aholi soni o‘zgarishini ham hisobga olish muhimligini ko‘rsatadi.

Tarmoqlar dinamikasida sanoat va qishloq xo‘jaligi turlicha rivojlanish xususiyatlarini namoyon etgan. Sanoatda 2019-yilgi pasayishdan keyin o‘sish kuzatilib, 2021-yilda uning sur’ati 15,4 foizga yetgan. Qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligida esa tahlil qilingan barcha yillarda ijobiy o‘sish qayd etilgan. Ushbu farqdan kelib chiqib, hududiy dasturlarda sanoat bilan bog‘liq yetkazib berish va xizmat ko‘rsatish faoliyatlarini rivojlantirishni, qishloq joylarda esa hosildorlik, saqlash va qayta ishlash samaradorligini oshirishni birgalikda ko‘rib chiqish mumkin. Biroq tarmoq ishlab chiqarishining o‘sishi qancha ehtiyojmand oilaga daromad keltirganini aniqlash uchun korxona va uy xo‘jaliklari darajasidagi qo‘shimcha ma’lumotlar talab etiladi.

Bozor xizmatlarining kengayishi viloyatda daromad manbalarini diversifikatsiyalash uchun muhim yo‘nalish sifatida ajralib turadi. Xizmatlar hajmi 2019–2025-yillarda nominal hisobda 3,42 barobar oshgan. Real o‘sish 2020-yilda 1,6 foizgacha sekinlashgan bo‘lsa, 2021-yilda 15,2 foizga yetgan va keyingi yillarda ham davom etgan. Yillik indekslar asosida hisoblanganda, 2025-yildagi real xizmatlar hajmi 2019-yilga nisbatan taxminan 78,2 foiz yuqori bo‘lgan. Shunga qaramay, xizmatlar aylanmasining ko‘payishi avtomatik ravishda barcha xizmat ko‘rsatuvchilarning sof daromadi bir xil oshganini anglatmaydi. Faoliyat xarajatlari, raqobat va mijozlar talabining mavsumiyligi alohida baholanishi kerak.

Iqtisodiy o‘zgarishlarning ijtimoiy natijalarini aniqlash uchun kambag‘allik, ishsizlik va daromadlar dinamikasini birgalikda ko‘rib chiqish zarur. Ikkinchi jadval ushbu ko‘rsatkichlarni respublika darajasi bilan taqqoslash imkonini beradi. Daromadlarni ifodalashda aynan aholi jon boshiga **ixtiyordagi umumiy daromad** ko‘rsatkichi tanlandi. U boshqa daromad ko‘rsatkichlari yoki o‘rtacha ish haqi bilan almashtirilmagan.

2-jadval

Qashqadaryo viloyatida kambag‘allik, ishsizlik va aholi daromadlarining respublika ko‘rsatkichlari bilan taqqoslanishi

Ko‘rsatkich	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Qashqadaryoda kambag‘allik darajasi, %	—	—	17,9	12,7	11,5	9,6	6,5
O‘zbekistonda kambag‘allik darajasi, %	—	—	17,0	14,1	11,0	8,9	5,8
Kambag‘allik bo‘yicha Qashqadaryo va respublika o‘rtasidagi farq, foiz punkt	—	—	+0,9	−1,4	+0,5	+0,7	+0,7
Qashqadaryoda ishsizlik darajasi, %	9,3	11,1	10,2	9,3	7,3	5,9	4,9
O‘zbekistonda ishsizlik darajasi, %	9,0	10,5	9,6	8,9	6,8	5,5	4,8
Qashqadaryoda aholi jon boshiga yillik ixtiyordagi umumiy daromad, ming so‘m	9 464,7	10 481,2	12 387,9	14 697,4	16 216,3	19 160,3	22 638,0

Ko‘rsatkich	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
O‘zbekistonda aholi jon boshiga yillik ixtiyordagi umumiy daromad, ming so‘m	10 884,8	12 136,8	14 707,2	17 245,3	19 734,7	23 631,0	27 764,5
Qashqadaryodagi jon boshiga daromadning respublika darajasiga nisbati, %	87,0	86,4	84,2	85,2	82,2	81,1	81,5
Qashqadaryoda jon boshiga real ixtiyordagi daromadning o‘zgarishi, %	3,1	−2,3	6,8	6,7	0,5	8,1	8,5
O‘zbekistonda jon boshiga real ixtiyordagi daromadning o‘zgarishi, %	4,4	−1,3	9,3	5,2	4,1	9,2	8,0

Manba: Milliy statistika qo‘mitasining kambag‘allik, ishsizlik, aholi jon boshiga ixtiyordagi umumiy daromad va uning real o‘sishiga oid SIAT ma’lumotlari.

Kambag‘allik ko‘rsatkichlari viloyatda sezilarli ijobiy siljish yuz berganini ko‘rsatadi. Uning darajasi 2021-yildagi 17,9 foizdan 2025-yilda 6,5 foizga tushgan. Bu 11,4 foiz punktga yoki boshlang‘ich darajaga nisbatan 63,7 foizga qisqarishni anglatadi. Shu bilan birga, pasayish yillar bo‘yicha bir xil kechmagan: 2022-yilda 5,2 foiz punkt, 2023-yilda 1,2 foiz punkt, 2024-yilda 1,9 foiz punkt va 2025-yilda 3,1 foiz punktni tashkil etgan. Demak, natijadorlikni baholashda umumiy yakun bilan birga yillik sur’atlarning farqlanishiga ham e’tibor qaratish lozim.

Respublika bilan taqqoslash viloyatda erishilgan natijalarni yanada aniqroq baholashga imkon beradi. 2022-yilda Qashqadaryoda kambag‘allik darajasi mamlakat ko‘rsatkichidan past bo‘lgan, keyingi uch yilda esa yuqori darajada shakllangan. 2025-yilda tafovut 0,7 foiz punktni tashkil etgan. Ushbu farqdan muayyan dastur samaradorligi haqida bevosita xulosa chiqarish mumkin emas: hududlarning demografik tarkibi, daromad manbalari va mehnat bozori sharoitlari farqlanadi. Amaliy jihatdan esa bu holat viloyatdagi umumiy pasayish bilan cheklanmay, kambag‘allik saqlanib qolayotgan oilalarning xususiyatlarini chuqurroq o‘rganish zarurligini bildiradi.

Daromadlar tahlili mutlaq o‘sish bilan hududlararo yaqinlashuvning turli jarayonlar ekanini ko‘rsatadi. Qashqadaryoda jon boshiga yillik nominal ixtiyordagi daromad 2019–2025-yillarda 2,39 barobar oshgan. Ammo uning respublika darajasiga nisbati 87,0 foizdan 81,5 foizgacha pasaygan. Demak, viloyatda daromadlar ko‘payganiga qaramay, ushbu ko‘rsatkich bo‘yicha mamlakat o‘rtachasiga yaqinlashish yuz bermagan. 2025-yilda viloyatdagi daromad respublika darajasidan taxminan 18,5 foiz past bo‘lgan. Bu hisob-kitob yashash xarajatlaridagi hududiy farqlarni qamrab olmaydi va kambag‘allik ko‘rsatkichi o‘rnini bosa olmaydi, biroq daromad yaratish salohiyatini kuchaytirish zarurligini ko‘rsatadi.

Sanoat salohiyatidan foydalanishda ehtiyojmand aholining yirik korxonalar bilan iqtisodiy aloqalarini kengaytirish imkoniyatlarini o‘rganish muhim. Ta’mirlash, transport, ovqatlanish, qadoqlash va boshqa yordamchi xizmatlarga talab mahalliy kichik biznes uchun faoliyat maydoni yaratishi mumkin. Biroq har bir yo‘nalish bo‘yicha buyurtmalar hajmi, sifat talablari va to‘lov shartlari oldindan aniqlanishi zarur. Aks holda, uskunalar yoki kredit bilan ta’minlangan tadbirkor sotuv imkoniyati yetishmasligi sababli barqaror daromadga erisha olmaydi. Shuning uchun qo‘llab-quvvatlash mexanizmini ishlab chiqarishni boshlashdan oldingi bozor tahlili va keyingi maslahat xizmatlari bilan to‘ldirish tavsiya etiladi.

Turizm xizmatlarida ham mahalliy oilalarni daromad zanjirlariga jalb qilish imkoniyatlari mavjud. Masalan, 2025-yil iyunidagi rasmiy axborotda Miraki, Amir Temur, Uloch va Polmon mahallalarida amalga oshirilayotgan 117 ta loyiha doirasida 1 700 ta doimiy ish o‘rni yaratilishi rejalashtirilgani bildirilgan. Bu raqamni yaratilgan ish o‘rinlari sifatida talqin qilish mumkin emas. Tahliliy jihatdan ushbu loyihalar mahalliy oziq-ovqat yetkazib berish, mehmon uylari, transport va boshqa xizmatlar bilan ehtiyojmand oilalarni bog‘lash imkoniyatini o‘rganishga asos beradi. Natijadorlikni baholashda ishga

qabul qilingan mahalliy aholi soni, mavsumdan tashqari daromad va oilalarning sof tushumini kuzatish lozim.

Tahlil natijalaridan kelib chiqib, Qashqadaryoda kambag‘allikni qisqartirishning keyingi bosqichini iqtisodiy o‘sishdan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish bilan bog‘lash mumkin. Buning uchun hududiy loyihalarni baholashda ehtiyojmand oilalarning qatnashish darajasi, real daromad o‘sishi, bandlik davomiyligi va yordam tugagandan keyingi iqtisodiy holatini kuzatish tavsiya etiladi. Mazkur yondashuv ishlab chiqarish va xizmatlar hajmining kengayishini oilalar farovonligidagi o‘zgarishlar bilan bog‘lab baholashga xizmat qiladi. Takliflarning samaradorligini aniqlash esa mahallalar kesimidagi dastlabki holatni qayd etish, keyingi kuzatuvlar va imkon qadar taqqoslash guruhlari asosida alohida tekshirishni talab etadi.

Muhokama: Tadqiqot natijalari Qashqadaryo viloyatida iqtisodiy faollikning kengayishi, ishsizlik va kambag‘allik darajasining pasayishi bir vaqtda kechganini ko‘rsatadi. Biroq aholi jon boshiga ixtiyordagi daromadning respublika ko‘rsatkichiga nisbatan pastligicha qolayotgani hududiy o‘sishning oilalar farovonligiga o‘tish mexanizmlarini chuqurroq o‘rganishni talab etadi. Bu holat adabiyotlar sharhida yoritilgan ishlab chiqarish aktivlari, malaka va bozor imkoniyatlaridan foydalanishdagi cheklovlarga oid yondashuvlar bilan uyg‘unlashadi. Jumladan, yer, uskuna yoki kasbiy ko‘nikmaga ega bo‘lish daromad olishning muhim sharti bo‘lsa-da, ularning samarasi mahsulotga talab, infratuzilma va faoliyat xarajatlariga ham bog‘liq. Shu sababli mavjud zaxiralarni baholashda resurslar hajmi bilan birga ehtiyojmand oilalarning ulardan foydalanish imkoniyatini hisobga olish zarur. Keltirilgan statistik bog‘liqliklar esa alohida dastur yoki tarmoqning kambag‘allikni kamaytirishga sababiy ta’sirini tasdiqlamaydi.

Muhokamadan kelib chiqib, viloyatda kambag‘allikni qisqartirish choralarini mahallalarning iqtisodiy ixtisoslashuvi va oilalarning mehnat salohiyatiga moslashtirish maqsadga muvofiqdir. Tomorqa xo‘jaliklarini qo‘llab-quvvatlashni suv ta’minoti, agrotexnik maslahat va sotuv xizmatlari bilan, kasbga tayyorlashni esa ish beruvchilarning aniq talabi bilan bog‘lash taklif etiladi. Turizm va sanoat loyihalarida mahalliy aholining yollanma mehnat hamda mahsulot yetkazib berish orqali qatnashish imkoniyatlarini kengaytirish ham muhimdir. Bunday choralarni tanlashda ularning xarajati, kutilayotgan sof daromadi va faoliyatning mavsumiyligi baholanishi lozim. Tadqiqotning umumlashtirilgan statistikaga tayanganligi oilalar o‘rtasidagi farqlarni to‘liq ochib berishni cheklaydi. Shuning uchun takliflarni amaliyotga joriy etishda tajriba loyihalaridan foydalanish, oilalarning boshlang‘ich holatini qayd etish va keyingi daromadlarini kuzatish ularning samaradorligi haqida asosli xulosa chiqarishga yordam beradi.**Xulosa.** Qashqadaryo viloyatining 2019–2025-yillardagi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi tahlili ishlab chiqarish va xizmatlar hajmining kengayishi, bandlik imkoniyatlarining yaxshilanishi hamda kambag‘allikning kamayishi bilan tavsiflanadi. Biroq aholi daromadlari bo‘yicha respublika darajasidan ortda qolish mavjud imkoniyat va zaxiralardan foydalanish samaradorligini oshirish zarurligini ko‘rsatadi. Shu bois tomorqa xo‘jaligi va agroqayta ishlashni rivojlantirish, mahalliy tadbirkorlarni sanoat hamda turizm loyihalariga bog‘lash, kasbiy tayyorgarlikni ish beruvchilar talabiga moslashtirish ustuvor yo‘nalishlar sifatida taklif etiladi. Ushbu choralarni mahallalarning ixtisoslashuvi, oilalarning mehnat salohiyati va bozor talabini hisobga olgan holda amalga oshirish maqsadga muvofiqdir. Hududiy dasturlarning natijadorligini oilalar real sof daromadining o‘sishi, bandlikning barqarorligi va kambag‘allikka qaytish xavfining kamayishi orqali baholash esa resurslarni samarali yo‘naltirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mustafaqulov, Sh.I., Murodullayev, N., Xamidov, R. va Rahimberdiyev, O. (2020) ‘O‘zbekistonda kambag‘allikni aniqlash va qisqartirish davlat siyosati darajasida’, Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 1, 68–85-b.
2. Mahmudov, O.X. (2021) ‘Oilalarda kambag‘allikni qisqartirish omillari’, Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 6, 267–276-b.
3. Mukhammedov, M.M. va Iskhakova, S.A. (2023) ‘Занятость как важнейший фактор сокращения бедности в Узбекистане’, Экономика труда, 10(6), 951–965-b. DOI: 10.18334/et.10.6.118216.
4. Тихонова, Н.Е. va Слободенюк, Е.Д. (2022) ‘Бедность российских профессионалов: распространенность, причины, тенденции’, Мир России, 31(1), 113–137-b. DOI: 10.17323/1811-038X-2022-31-1-113-137.
5. Слободенюк, Е.Д. (2019) ‘Глубокая бедность в России: специфика объективного и субъективного положения и запросы к социальной политике’, Социологическая наука и социальная практика, 7(4), 26–38-b. DOI: 10.19181/snsp.2019.7.4.6797.
6. Liu, Y., Liu, J. va Zhou, Y. (2017) ‘Spatio-temporal patterns of rural poverty in China and targeted poverty alleviation strategies’, Journal of Rural Studies, 52, 66–75-b. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2017.04.002.
7. Yu, L.-R. va Li, X.-Y. (2021) ‘The effects of social security expenditure on reducing income inequality and rural poverty in China’, Journal of Integrative Agriculture, 20(4), 1060–1067-b. DOI: 10.1016/S2095-3119(20)63404-9.
8. Banerjee, A., Duflo, E. va Sharma, G. (2021) ‘Long-Term Effects of the Targeting the Ultra Poor Program’, American Economic Review: Insights, 3(4), 471–486-b. DOI: 10.1257/aeri.20200667. American Economic Association
9. Bandiera, O., Burgess, R., Das, N., Gulesci, S., Rasul, I. va Sulaiman, M. (2017) ‘Labor Markets and Poverty in Village Economies’, The Quarterly Journal of Economics, 132(2), 811–870-b. DOI: 10.1093/qje/qjx003.
10. Balboni, C., Bandiera, O., Burgess, R., Ghatak, M. va Heil, A. (2022) ‘Why Do People Stay Poor?’, The Quarterly Journal of Economics, 137(2), 785–844-b. DOI: 10.1093/qje/qjab045.
11. Egger, D., Haushofer, J., Miguel, E., Niehaus, P. va Walker, M. (2022) ‘General Equilibrium Effects of Cash Transfers: Experimental Evidence from Kenya’, Econometrica, 90(6), 2603–2643-b. DOI: 10.3982/ECTA17945.
12. Chetty, R., Friedman, J.N., Hendren, N., Jones, M.R. va Porter, S.R. (2018) The Opportunity Atlas: Mapping the Childhood Roots of Social Mobility. NBER Working Paper No. 25147. Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research. DOI: 10.3386/w25147.
13. Hendren, N. va Sprung-Keyser, B. (2020) ‘A Unified Welfare Analysis of Government Policies’, The Quarterly Journal of Economics, 135(3), 1209–1318-b. DOI: 10.1093/qje/qjaa006.